

## ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Чињеница је да је питање идеологије, посматрано са становишта узрока Другог светског рата, са највишим разлогом било елаборирано у различитим приликама, па и у покушајима да се овај оружани сукоб народа 20. века стручно и научно објасни као својеврстан друштвени феномен. Проблем идеологије био је, јесте, а – извесно – и остаје тема која заокупља пажњу најшире научне, стручне и друштвене јавности која се бави истраживањем друштвених догађаја светских размера.

Са међународног становишта, а и уопште, позната је природа капитала и друштвено-политичких и економских односа заснованих на њему. Та природа – увек и свагде – била је узрок свим врстама друштвених сукоба до којих је долазило ради освајања туђих социјално-природних позиција, па и узрок оружаних сукоба укључујући и светске ратове. Дакле, природа капитала и на њему засновани свеколики друштвени односи – један су од узрока савремених освајачких ратова и других облика сукоба, па следствено томе и Другог светског рата као својеврсног друштвеног феномена.

Међутим, ипак постоји извесна разлика између неких ратова, поготово глобалних. На пример, Први и Други светски рат разликују се пре свега са становишта њихових узрока, односно основа на којима је заснован њихов почетак, ток и крај. Та разлика, поред свих осталих и видљивих, јесте у идеолошкој природи Другог светског рата. Међутим, то ипак не значи да се у разлозима зачетка и вођења Првог светског рата не могу наћи и извесне идеолошке одлике понашања страна у сукобу. Овај закључак намеће два питања: Одакле идеологија у основама Другог светског рата? Шта је њу као феномен утемељило и учинило тако значајним фактором опредељења за светске оружане сукобе?

Један од узрока појаве идеологије као разлога започињања и вођења Другог светског рата јесте опште стање друштвене свести између два светска рата, а нарочито 30-их година које је формом и суштином најављивало глобалне друштвене сукобе. Узроци таквом стању друштвене свести (па и духа уопште), налазе се, прво, у коначним резултатима Првог светског рата, као и степену њихове оживотворености; и друго, у Октобарској социјалистичкој револуцији и свим њеним последицама.

Прво, последице Првог светског рата нарочито су својим негативним тенденцијама утицале на стање друштвене свести (и духа – уопште) у Европи, а посебно на просторима земаља које су започеле и изгубиле тај рат.

Друго, све снажнија левица, пре свега – комунистичка, ојачана Октобарском револуцијом, као и потоњим догађајима у свету у вези с постојањем Совјетског Савеза, уносила је извесни страх од социјалних немира и глобалних промена, нарочито код међународно значајних земаља. Могућности да се те промене доиста заврше револуцијом попут Октобарске, била је тим земљама довољан разлог и оправдање да траже што повољнија решења за могуће социјалне конфликте на међународном плану, али и на сопственом тлу нарочито. Ово је чињено по сваку цену и само са једним циљем: да се сачува обим и структура капитала и укупни друштвени односи засновани на њему.

Такво социјално стање после Првог светског рата, а потом и Октобарске револуције утицало је на глобалне међународне односе и стање друштвене свести у свету, посебно у Европи. Последица тога, с обзиром на начин појаве овог облика друштвене свести, био је настанак идеолошке основе Другог светског рата (1939–1945). Тај рат је, између осталих, имао и идеолошке узроке које налазимо и у стању друштвене свести које је формирало различите идеологије у свету.

О којим идеологијама је реч? Са ширег становишта посматрано, у питању су три потпуно одвојене и међусобно супротстављене идеологије. То су: идеологија левце, са својом динамиком и социјалном структуром заснованој на интересима радничке класе и њој блиских социјалних група, јасном и познатом историјом настанка и развоја, као и непосредном перспективом; идеологија центра, са препознатљивим плуралистичким „бојама“ које су одраз грађанских тенденција и различитих друштвено-економских интереса; и коначно – идеологија деснице, која је управо између два светска рата и у 20. веку уопште добила дефинитивне форме и садржаје настанка, развоја и непосредног утицаја на светска друштвена збивања, али и свој потпун пораз и социјални крај. Овде је, наравно, реч о фашизму.

У контексту наше теме не сме се занемарити ни Католичка црква као респективна снага у Другом светском рату с обзиром на њен верски утицај на скоро милијарду људи у свету.

Полазећи од форме и суштине, као и динамике и интензитета утицаја идеологија на друштвена збивања у назначеном времену, ниједној од ових идеологија, па ни католицизму, са становишта припрема за оружани сукоб, није могла припасти преодминантна улога у смислу моћи непосредног утицаја на светска збивања, рачунајући на њихово трајање и непосредни исход.

Са таквом констелацијом идеолошке моћи и утицаја, те политичким расположењем и мотивима за друштвене сукобе, свака са свог становишта, било да је нападала, или да се бранила, зарађене стране ушле су у Други светски рат, водиле га и – завршиле. Међутим, једна од њих је у том рату поражена. Односи између преосталих учесника нису се променили. Остале су међу њима идеолошке и све друге разлике – у мери довољној за дуги хладни, повремено и веома врућ – рат, чији су резултати и данас видљиви.

Дакле, у узроцима Другог светског рата налазимо и идеолошке претпоставке као одраз интереса грађанских демократских заједница, те са

оваквим интересима – нација и држава, с једне, односно, њихових идеологија, које су се свака са свог становишта супротставиле грађанским тенденцијама друштвеног живота и развоја, с друге стране. Наиме, и комунизам и фашизам, тражили су начина да се брзо и ефикасно обрачунају са традиционалним друштвима.

Без обзира на то што се налазе на дијаметрално супротним позицијама, комунистичка и фашистичка идеологија се са еквидистанцом могу ставити насупрот грађанским демократијама, којима је подједнако претила опасност са обе стране. Друга је ствар што су се грађанска демократија и комунизам у Другом светском рату подједнако дистанцирале од фашизма. Наиме, иако идеолошки међусобно супротстављени, од фашизма су били подједнако угрожени, што је – с обзиром на претходну угроженост – својеврсни парадокс, који се мора разумети управо са идеолошког становишта.

Међутим, као ратни партнери у сукобу са фашизмом, комунисти и грађанска демократија су се међусобно сумњичили и оптуживали за неверства, те промену партнерства у рату, тј. за сепаратно споразумевање са фашизмом, итд., и увек је разлог био идеолошке природе.

До краја јасни односи актера Другог светског рата у идеолошком троуглу, па и у четвороуглу, представљају темељ дефинисања форме и суштине вишедеценијског антагонизма унутар сфере глобалног интереса капиталистичког друштва, с једне стране, те визије револуционара и учесника социјалних промена за боље и перспективније односе са становишта идеја и друштвене праксе, коју својом суштином носи левица, с друге.

Стање левнице у свету после Октобарске револуције, посебно комунистичке левнице, изазвало је контраакцију капитализма која је резултирала низом социјалних појава. Једна од њих је – појава најреакционарнијих идеологија у историји човечанства. Та идеологија, фашистичка, супротставила се пре свега идеологији која објашњава капитал и капиталистичке односе на традиционалан начин и у традиционалном смислу. Скоро на исти начин поступила је и у односу на левицу, посебно комунистичку, са конкретним одређењем субјеката сукоба у правцу својих главних намера и начина њихове реализације.

У контексту ових чињеница разумљиво је стварање коалиције грађанске и комунистичке идеологије којом су се оне супротставиле фашизму, иако су и саме биле и остале међусобно супротстављене до мере довољне за жестоко и трајно сукобљавање. Уосталом, комунистичка идеологија не крије да јој је циљ обарање капитала, као и економских и политичких односа у друштву на њему заснованим, а ни грађанско-демократска не бира средства и методе да би се одбранила.

Дакле, идеолошко тројство (не рачунајући католицизам) у контексту разлога избијања Другог светског рата нужно је схватити на темељу тачног увида у друштвену стварност пре свега због разумевања актуелне ситуације у свету, као и историјске неминовности да се она промени. Ту промену је могуће постићи једино кроз форме и садржаје супротстав-

љања свим идеологијама које се противе таквим преображајима. Екстреме треба избегавати, јер наносе зло, не бирајући ни средства ни методе.

С обзиром на наведене чињенице поставља се питање какво је било стање духа и друштвене праксе на јужнословенском простору, посматрано са становишта тока и суштине Другог светског рата? Генерално посматрано, сви аспекти Другог светског рата рефлектовали су се на јужнословенски простор, на све процесе са којима се ушло у рат, али и из њега изашло. Свакако, првенствено се мисли на идеолошку компоненту рата.

Краљевина Југославија представљала је верну слику опште ситуације у свету. Структура друштвене свести у њој пред Други светски рат била је заснована на мноштву различитих, често неспојивих националних, економских и других интереса, погледа, ставова и сл. Као вишеслојна и некомпактна друштвена заједница, била је пример зле судбине оковане вољом политичких субјеката – носилаца различитих идеологија. Са идеолошког становишта – јужнословенски простор представљао је погодно тло за жестоки друштвени сукоб до којег би и дошло да није избио Други светски рат. Наиме, тај сукоб рат је само динамизирао у складу са сопственом логиком настанка и вођења.

Левица (комунисти, социјалисти и социјалдемократи); грађанска демократија, са свим карактеристикама социјалних почетака и тражења форме и суштине друштвено-политичког организовања, угледајући се на друге, пре свега на земље и народе са традиционално демократским искуствима и институцијама; десница, са свим особеностима социјалних сукоба на сопственом тлу, али и у Европи и свету, настојећи да буде национално оригинална, уз непосредно интересно угледање на друге, пре свега на италијански фашизам и немачки националсоцијализам – представљају организациону структуру засновану на различитим идеологијама.

Са идеолошког становишта, међутим, глобална подела је само варка, тј. ниједна од наведених идеолошких групација није представљала компактну целину. Напротив. Биле су спремне и на међусобно комуницирање, само у мери привремених компромиса, али унутар њихове глобалне структуре (левица, центар и десница) владала је потпуна нетолеранција и нетрпељивост. Примера о томе је веома много, а историографска наука дала је свој суд о тој појави.

Други светски рат на јужнословенском простору са идеолошког становишта био је и нападачки и одбрамбени, и конституишући и ослободилачки, а представљао је и форму и време за припрему социјалних промена које су и изведене вољом комуниста и у њиховом непосредном интересу. Верну слику односа за време Другог светског рата на нашем тлу дала је југословенска државна заједница за 50 година свога постојања, подразумевајући и начин на који је доживела и свој крај.

Идеолошке форме којима друштвене заједнице, групе и појединци изражавају своју друштвену свест, представљају феномен који се нарочито развио у XX веку, али он у њему неће бити иживљен. Напротив. Идеолошка свест има перспективу. Други светски рат се заснивао и на

различитим идеологијама, а потом је период од педесет година рата и мира имао све карактеристике друштвених сукоба заснованих на идеолошкој основи. Међутим, сукоби на овој основи тек предстоје. Биће то дуга, тешка и упорна борба између старог и новог, прошлости и будућности, конзервативног и прогресивног, са свим карактеристикама социјалних промена утемељених на природним путевима напретка, тј. и еволуција и револуција до мере коју обезбеђују промене засноване на духовној и материјалној култури у свету и појединим регионима. У том смислу битно је питање човекових способности да овлада својом перспективом како са становишта социологије тако и са становишта антропологије.

DRAGO RUČNOV

## LES BASES IDEOLOGIQUES DE LA SECONDE GUERRE MONDIALE

### *Résumé*

La structure des causes des tragédies sociales est très complexe et de nature diverse. La deuxième guerre mondiale est une de ces tragédies, indubitablement, qui rappelle et en même temps fait appel à la conscience. Ce conflit de dimensions mondiales base sa forme et son essentiel – en outre – sur des fondements idéologiques de son durancé et de son déclenchement. Son entier intensité et dynamisme reflétaient l'intransigeance idéologique des acteurs politiques dont les attitudes sur la vie sociale courante du point de vue de perspective régionale et globale étaient différents.

L'état de guerre dans le monde se reflétait dans son ensemble à l'état d'esprit sur l'espace yougoslave. La volonté des acteurs internationaux a défini le destin de la Yougoslavie dans le contexte des solutions d'après guerre en le faisant du point de vue idéologique, dans une mesure à ressentir beaucoup plus tard, une cinquantaine d'ans après, jusqu' à nos jours, en voyant la fin de l'étatité yougoslave qui dans tous ses aspects rappelle à la pratique déjà vue dans les rapports des peuples de ce sol. Mais, ce sont des faits impitoyables. Il nous reste à constater une situation sociale, sans vif espoir que nous serions entendus par quiconque dans nos pensées. Cependant, peut être qu'il en est autrement. Nous entrons dans une époque dans laquelle nous aurons l'occasion à vérifier tout cela.

